

THE WITCHRAFT READER, edited by Darren Oldridge, Routledge,
London and New York 2002, XIII + 448 str.

Zbornik radova *Vještičja čitanka* (The Witchcraft Reader), koji je objavljen u izdanju londonskoga Routledgea pod uredništvom Darrena Oldridgea autora *Općeg uvoda* (General Introduction), nudi izbor najboljih radova na temu vještica, nastalih u protekla tri desetljeća. U njemu se istražuju začeci vjerovanja u postojanje vještica te socijalni i kulturni kontekst u kojemu je ono procvatilo. Ovdje su obrađeni različiti aspekti te pojave, uključujući nedavna istraživanja o ulozi spola u suđenjima vješticama, idejama o Đavlu i opsjednutosti demonima, te uzrocima koji su doveli do prestanka progona.

Prvi je dio zbornika posvećen srednjovjekovnim korijenima vjerovanja u maleficij. U 1. poglavlju, *Suđenja vješticama u srednjovjekovnoj Europi* (Witch Trials in Mediaeval Europe), Richard Kieckhefer pokazuje da se moderni koncept vještičarenja razvijao postupno tijekom 15. st. te vrši periodizaciju progona vještica, razlikujući četiri faze. Autor na kraju zaključuje da su, u usporedbi s masovnim progonima u idućim stoljećima, suđenja vješticama između 1300. i 1500. bila malobrojna i sporadična. U 14. i 15. st. pojavljuju se početne faze europskoga "vještičjega ludila" tako da su intenzivni progoni u 16. i 17. st. izrasli iz opsesija toga ranijeg razdoblja. Norman Cohn u 2. poglavlju, *Demonizacija srednjovjekovnih heretika* (The Demonization of Mediaeval Heretics), rekonstruira proces demonizacije heretika u kasnome srednjem vijeku tvrdeći da su optužbe za prakticiranje magije i dijabolizam, pokrenute protiv njih, bile nametnute od njihovih tužitelja bez ikakva temelja u praksi.

Drugi dio *Vještičje čitanke*, *Vještičarenje, magija i kultura* (Witchcraft, Magic and Culture), govori o kulturnom kontekstu optužbi za maleficij. Robin Briggs u 3. poglavlju, *Iskustvo začaranosti* (The Experience of Bewitchment), ističe da su uglavnom vještice bile optuživane za uzrokovanje bolesti ili nesreće. Davši takvim pojavama objašnjenje, napominje da se vrlo malo teškoća povezivalo isključivo s vješticama koje su u pravilu mogle biti "krive" za bilo koji oblik ljudske patnje. U 4. poglavlju, *Vrijeme, glad i strah: uzroci europskoga lova na vještice u klimi, društvu i mentalitetu* (Weather, Hunger and Fear: Origins of the European Witch-Hunts in Climate, Society and Mentality), Wolfgang Behringer se koncentrira na optužbe za kolektivni maleficij koje su izazvale snažan val panike u Njemačkoj u kasnome 16. i ranom 17. stoljeću. Autor smatra da je strah od vještica bio potaknut prirodnim fenomenima. Obični su ljudi bili skloni krivnju za loše vrijeme pripivati vješticama jer je vjerovanje da vještice mogu utjecati na klimu bilo već ranije duboko ukorijenjeno i ti su strahovi naveli lokalne vlasti da djeluju protiv onih koje se smatralo odgovornima. E. William Monter u 5. poglavlju, *Sociologija vještica iz Jure* (The Sociology of Jura Witchcraft), istražuje identitet ljudi koji su u toj regiji bili najčešće optuživani i zaključuje da su to uglavnom bile siromašne žene. Autor pokazuje da su lokalni stereotipi o vješticama mogli neke grupe učiniti ranjivijima te tvrdi da su optužene i same bacale sumnju na sebe i da su se osjećale i pripadale kategoriji moralno inferiornijih u odnosu na svoje tužitelje. Do sličnih je zaključaka došao i David Gentilcore u 6. poglavlju naslovljenom *Priče o vješticama i folklorni motivi u južnoj Italiji* (Witchcraft Narratives and Folklore Motifs in Southern Italy). Na primjeru talijanske regije Terra d'Otranto dokazuje da su optuženi za vještičarenje često imali lošu reputaciju među svojim susjedima

i da su optužbe za maleficij često bile kombinirane s optužbama za blasfemiju, vjersko zastranjenje i bestidno ponašanje.

Tema trećega dijela zbornika, *Ideja o vješticijem kultu* (The Idea of a Witch Cult), nastanak je i razvoj ideje o vješticijem kultu. H. C. Erick Midelfort u 7. poglavlju, *Središte vješticijeg ludila* (Heartland of the Witchcraze), ističe da je poimanje kako vještice djeluju zajedno bilo jedan od preduvjeta za progone velikih razmjera koji su zahvatili Njemačku u kasnom 16. i ranom 17. stoljeću. Kao primjer autor navodi Trier gdje su u razdoblju između 1587. i 1593. pogubljene stotine ljudi. U 8. poglavlju, *Dešifriranje vješticijeg sabata* (Deciphering the Witches' Sabbath), Carlo Ginzburg objašnjava da je koncept sabata proizašao iz spleta običajne, narodne tradicije kojoj je središte vjerovanje u putovanje duha u zemlju mrtvih, a koje su potom sudovi u ranome novom vijeku reinterpreterali kao sotonsko vješticiarenje. Éva Pócs u 9. poglavlju pod naslovom *Alternativni svijet vješticijeg sabata* (The Alternative World of the Witches' Sabbath) na osnovi izvora iz Mađarske 17. i 18. st. dokazuje da su narodni koncepti vješticijih sastanaka tijekom toga razdoblja izlagani na sudovima te da su od vlasti pretrpjeli sasvim neznatne modifikacije. U 10. poglavlju, *Sotonski mitovi i kulturne stvarnosti* (Satanic Myths and Cultural Realities), Robert Muchembled dokazuje da su koncept sabata stvorili isključivo teolozi čije su ideje potom zaokupile maštu elite u kasnosrednjovjekovnoj Europi te da on nije imao jačih korijena u narodnoj kulturi, iako su njegovi eksponenti bili ponekad spremni inkorporirati aspekte folkloru u tu doktrinu. Zato je uspjeh progona vještica ovisio o spremnosti lokalnog stanovništva da prihvati strani koncept kolektivnog maleficija. Stuart Clark u 11. poglavlju, *Inverzija, nered i značenje vješticiarenja* (Inversion, Misrule and the Meaning of Witchcraft), ističe da je demonologizma bilo vrlo lako iskonstruirati glavne značajke vješticijeg kulta jednostavno izvrćući pozitivne aspekte njihova vlastita pogleda na društvo.

Četvrti dio, *Vještice i reformacija* (Witchcraft and the Reformation), posvećen je utjecaju reformacije na progone vještica. U 12. poglavlju pod naslovom *Protestantsko vješticiarenje, katoličko vješticiarenje* (Protestant Witchcraft, Catholic Witchcraft), Stuart Clark istražuje razlike između protestantske i katoličke demonologije. Iako u načelu prihvaća to da su obje strane u bitnome razvile slične poglede na zločin, ističe da je postojala razlika u načinu obračunavanja s njim. Dok su katolici koristili posvećene predmete i rituale da otklone moć zlog duha, protestante su njihovi teološki pogledi sprečavali da primijene takve metode. Edmund Kern u 13. poglavlju, *Vjerski identitet i magija u kasnom šesnaestom stoljeću: Jakob Bitner i vješticiarenje u Štajerskoj* (Confessional Identity and Magic in the Late Sixteenth Century: Jakob Bithner and Witchcraft in Styria), opisuje karijeru Jacoba Bithnera, protestantskog lovca na vještice u austrijskoj pokrajini Štajerskoj. U svojstvo *landprofosa*, službenika zadužena za čuvanje javnoga reda u vojvodstvu, luteran Bithner bio je odgovoran i katoličkim vojvodama i protestantskim zemljoposjednicima te je poslužio Kernu kao dobar primjer za istraživanje različitosti protestantskog i katoličkog poimanja zločina u regiji. U 14. poglavlju, *Između Đavla i inkvizitora: anabaptisti, dijabolične zavjere i magijska vjerovanja* (Between the Devil and the Inquisitor: Anabaptists, Diabolical Conspiracies and Magical Beliefs), Gary K. Waite razmatra veze između vještica i anabaptista. Širom Europe između 1521. i 1565. oko tri tisuće anabaptista pogubljeno je pod optužbom za djela koja su, kako tvrdi Waite, pripisivana i vješticama. I anabaptisti i vještice spaljeni su zbog odricanja od svoje prvotne vjere i zavjetovanja alternativnim vjerskim zajednicama, a u očima njihovih progonitelja obje skupine vodio je Đavao.

U petom dijelu, *Vještice, država i društvena kontrola* (Witchcraft, the State and Social Control), autori razmatraju odnos države prema vještičarenju. U 15. poglavlju pod naslovom *Zločin vještičarenja u ranonovovjekovnoj Europi* (The Crime of Witchcraft in Early Modern Europe) Christina Larner istražuje status vještičarenja kao *crimena exceptuma*, tj. izvanrednog zločina te ističe da je on to doista i bio jer je vršen u tajnosti i sadržavao je u sebi kršenje društvenih normi u mjeri većoj nego bilo koji drugi zločin. U 16. poglavlju, *Izgradnja države i lov na vještice u ranonovovjekovnoj Europi* (State Building and Witch Hunting in Early Modern Europe), Brian Levack na primjeru Škotske dokazuje da središnje vlasti ne samo da nisu inicirale progone vještica nego su ih često zabranjivale lokalnim službenicima koji su željeli vještice ukloniti iz svoje sredine.

Šesti dio zbornika, *Vještičarenje, opsjednutost i Đavao* (Witchcraft, Possession and the Devil), posvećen je odnosu prema zlu i poimanju Sotone. David Nicholls u 17. poglavlju, *Đavao u renesansnoj Francuskoj* (The Devil in Renaissance France), istražuje bogati imaginarij koji okružuje lik Sotone u renesansnoj Francuskoj. Za većinu običnih ljudi on nije sasvim zao ni svemoćan; on je izvor zla, ali istovremeno i žrtva lukavog seljaka. U 18. poglavlju, *Đavao i njemački narod* (The Devil and The German People), H. C. Erick Midelfort opisuje proces demonizacije svijeta u drugoj polovici 16. st. u kojem obrazovani kršćani počinju doživljavati život kao dramatični susret dobra i zla, anđeoskoga i demonskoga. Moshe Sluhovsky u 19. poglavlju pod naslovom *Božansko ukazanje ili opsjednutost demonom?* (A Divine Apparition or Demonic Possession?) istražuje značaj iskustva opsjednutosti na primjeru jedne šesnaestogodišnje Francuskinje te zaključuje da je ona bila aktivni sudionik u društvenoj drami, a ne tek pasivna žrtva.

Sedmi dio, *Vještičarenje i spol* (Witchcraft and Gender), posvećen je pitanju uloge spola u progonima vještica. Christina Larner u 20. poglavlju, *Je li lov na vještice bio lov na žene?* (Was Witch-Hunting Woman-Hunting?), ističe da su optužbe bile uperene prvenstveno protiv vještica, a ne protiv žena kao takvih, ali dodaje da je njihov društveni položaj činio žene posebno ranjivima. Tu tvrdnju u 21. poglavlju pod naslovom *Patrijarhalna rekonstrukcija i lov na vještice* (Patriarchal Reconstruction and Witch-Hunting) osporava Marianne Hester tvrdeći da je vještičarenje sadržavalo u sebi karakteristike koje je društvo pripisivalo ženama, osvetu, požudu i oholost, a to znači da je zločin uvijek identificiran sa ženom. Jim Shape u 22. poglavlju, *Žene, vještičarenje i pravni proces* (Women, Witchcraft and Legal Process), istražuje ulogu žena u progonu drugih žena kao vještica i zaključuje da su žene u Engleskoj bile vrlo agilne u progonima vještica u usporedbi s drugim zločincima te da su u svijetu ženskih odnosa strahovi u vezi s maleficijem bili najizraženiji. Sličnu hipotezu izlaže i Clive Holmes u 23. poglavlju – *Žene: vještice i svjedokinje* (Women: Witches and Witnesses), ali tvrdi da su aktivnosti žena prestajale u trenutku kad bi bila podignuta optužnica.

U osmom dijelu, *Čitanje priznanja* (Reading Confessions), autori na temelju dokumenata ispituju logičnosti vještičijih priznanja. U 24. poglavlju, *Edip i Đavao* (Oedipus and the Devil), Lyndal Roper analizira iskaz Regine Bartholomeje iz 1678. upotrebivši metode i saznanja psihoanalitičara, te zaključuje da je Regina rabila svoj zamišljeni odnos sa Sotonom kako bi izrazila osjećaje prema ocu i nezadovoljavajuća iskustva s drugim muškarcima. Malcolm Guskill u 25. poglavlju, *Vještičarenje i moć u ranonovovjekovnoj Engleskoj: slučaj Margaret Moore* (Witchcraft and Power in Early Modern England: The Case of Margaret Moore), analizira priznanje Margaret Moore, optužene 1647. godine. Za razliku od L. Roper, izbjegava jezik psihoanalitičara te Margaretino priznanje pripisuje fantazijama koje je iskusila nakon smrti svoje troje djece. Louise Jack-

son u 26. poglavlju, *Vještice, žene i majke: progon vještica i priznanja žena u Engleskoj u sedamnaestom stoljeću* (Witches, Wives and Mothers: Witchcraft Persecution and Women's Confessions in Seventeenth-Century England), na temelju niza iskaza iz Suffolka 1643. dokazuje da je lov na vještice bio lov na žene.

U devetom dijelu, *Propast vještičarenja* (The Decline of Witchcraft), govori se o prestanku progona vještica i uzrocima koji su doveli do toga. Brian Levack u 27. poglavlju, *Kraj suđenja vješticama* (The End of Witch Trials), ističe da je empirička istraga utjecala na kritički razvoj koji je potkopao skolastičko rezoniranje podržavano od demonologa. U 28. poglavlju, *Propast vještica i uspon vampira* (The Decline of Witches and the Rise of Vampires), Gábor Klaniczay tvrdi da je vjerovanje u postojanje vampira koje se proširilo u Mađarskoj u 18. st. kompromitiralo status svetih predmeta u Katoličkoj crkvi jer su tijela vampira imala slične karakteristike kao i tijela svetaca. Vlast je stoga osudila lov na vampire kao praznovjerje, a posljedica je toga bilo ukidanje suđenja vješticama 1766. jer su vještice u narodnoj kulturi bile usko povezane s vampirima. U 29. poglavlju, *Urbanizacija i propast vještičarenja: ispitivanje Londona* (Urbanization and the Decline of Witchcraft: An Examination of London), Owen Davies istražuje utjecaj urbanizacije na slabljenje pučkih vjerovanja u vještice u Engleskoj. Ključnu su ulogu u tome imale brze demografske promjene u urbanim područjima.

Deseti posljednji dio *Vještičje čitanke*, naslovljen *Novi lov na vještice?* (A New Witch-Hunt?), govori o suvremenome lovu na vještice. U 30. poglavlju, *Preživjeli okultnoga: stvaranje mita* (Occult Survivors: The Making of a Myth), Philip Jenkins i Daniel Maier-Katkin istražuju odnos između progona vještica u ranom novom vijeku i sudskih procesa protiv osoba optuženih za sotonizam u Zapadnoj Europi i Sjedinjenim Državama u osamdesetim godinama prošloga stoljeća te zaključuju da se korijeni vjerovanja u vještice ne mogu tražiti u praznovjerju ili histeriji, nego su ona prije svega proizvod društvenih i političkih okolnosti kakve se mogu javiti i danas. U posljednjem, 31. poglavlju, *Želja da se ne zna* (The Wish Not To Know), Patrick Casement traži uzroke vjerovanja u postojanje sotonskih organizacija i zaključuje da ljudi vjeruju u takve stvari jer im to donosi olakšanje.

Zbornik radova *Vještičja čitanka* predstavlja uistinu vrijedan kompendij koji čitatelju na jednome mjestu pruža obilje relevantnih podataka glede tematike proučavanja fenomena vještica i ujedno ga upoznaje s modernim historiografskim strujanjima. Kao takav, trebao bi biti i koristan poticaj hrvatskim povjesničarima da se pozabave tim u svijetu vrlo zastupljenim, a kod nas, nažalost, zapostavljenim područjem u historiografiji.

Željka Križe

NIKOLA ANIĆ, *Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941. – 1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002.

Knjiga Nikole Anića *Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941. – 1945.* prvi je pokušaj sustavne obrade prisutnosti njemačkih vojnih postrojbi na hrvatskom prostoru u toku cijelog trajanja Drugog svjetskog rata. Pritom se zbivanja promatraju iz njemačkog kuta

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka